

Magyar Bálint: A mi történetünk

A helyszín: az egykori auschwitzi koncentrációs tábor 18. barakkja. Az időpont: 2004. április 15. Az alkalom: a Magyar Köztársaság új, auschwitzi kiállításának megnyitó ünnepe. Meghívott vendégek, újságírók, magyar és izraeli diákok előtt a magyar történelemről beszélek:

„Minden a szavakkal kezdődik. Nem a vagonajtó csapódása, nem a csendőrök, vagy rendőrök dühödt káromkodása, nem is a megkínzottak jajveszékelése. Nem ezek az első hangok. Kulturált urak, politikusok, újságírók, közgazdászok, statisztikusok választékos szavaival, gördülékeny mondataival kezdődött minden. Újságcikkekben, könyvekben, tanulmányokban leírt, politikai gyűléseken tartott beszédekben elhangzott, könnyen emészthető, minden bajra magyarázatot nyújtó gondolatmenetekkel a 'káros zsidó befolyásról', a 'magyar életerőt elszívó idegen parazitákról.'”

* * *

Liberalizmustól nyilasuralomig – apám története

Más idők, más szavak: „Nincs vallásfelekezet, melyből szabadságharcunkban hősök és dúsan áldozók nem támadtak volna: alig van népfaj, mely a zsidókat hűségben és munkásságban nemzeti háborúnk körül felülhaladná; a jogegyenlőség kimondás újjászületésünknek egyik szükséges következménye s midőn azt a mózesvallásúakra alkalmazzuk, az emberi és polgári kötelesség egyszerű teljesítésén túl, a hazafiúi érdemet jutalmazzuk meg.” Ükapám, Szemere Bertalan, Magyarország második felelős miniszterelnöke indokolta így parlamenti előterjesztésében a zsidók egyenjogúsításának szükségességét az 1848-1849-es magyar szabadságharc utolsó hónapjaiban. Kevés kérdés volt a világon, amelyben szabadságharc egyik vezetője és annak egyik eltiprója, Haynau tábornok a következő megjegyzéssel vetett ki hadisarcot az elfoglalt magyar városok zsidó lakosaira: „A Magyarországon levő izraelitáknak legnagyobb része érzelmeik és gonosz cselekvésmódjuk által az ottani forradalmat, mely az ő közreműködésük nélkül soha nem nyerhetett volna kiterjedést, előmozdították”. A magyar országgyűlés lépése, amellyel 1849 júliusában a megadta a magyar zsidóknak az egyenlő jogokat, tisztán morális állásfoglalás volt. A szabadságharc végnapjait élte, a gesztus már semmilyen kézzelfogható katonai, politikai előnyt nem ígért: a meggyőződés és becsület diktálta így.

A magyar forradalom céljait nagyrészt megvalósító 1867-es osztrák-magyar kiegyezés és az erre épülő duális Osztrák-Magyar Monarchia liberális politikája nem feledkezett meg a zsidó emancipáció 1849-ben elveszettnek hitt ügyéről sem. 1895-re Magyarországon végre teljessé vált az izraeliták egyenjogúsítása, ettől kezdve negyed századon keresztül a magyar állam nem tett különbséget polgárai között azok vallási meggyőződése alapján.

Másik ükapám, Kürthy József a liberális Szabadelvű Párt képviselőjeként foglalt helyet a magyar parlamentben, miközben fia, Emil dédapám, fiatal újságíróként 1876-ban felvételt nyert „Az előítéletek legyőzéséhez” elnevezésű skót rítusú szabadkőműves páholyba. Ezekben az évtizedekben a korszak hírhedt antiszemita politikusa, Istóczy Győző, a képviselőtársak dühös kiáltásai vagy éppen gúnyos kacaja közepette volt kénytelen megszégyenülve leülni a magyar parlamentben egy-egy zsidóellenes kirohanása után. Ekkoriban a magyar liberalizmus még a zsidók egyenjogúsítását zászlójára író francia köztársasági eszmének is például szolgálhatott volna. A rituális gyilkossággal, „vérváddal” meggyanúsított ártatlan magyar zsidókat az 1882-83-as tiszzaeszlári perben felmentették, vádlóik megszégyenültek. Másfél évtizeddel később Alfred Dreyfust, a francia hadsereg vezérkari kapitányát zsidó származása miatt hamis vádak alapján megfosztották uniformisától, és életfogytiglani száműzetésre ítélték, mint „német kém”. A XIX. század végi Magyarországon még győzött a jogállamiság, a tolerancia, míg a szabadság hazájában, Franciaországban elszabadult az antiszemitizmus. A helyzet azonban hamarosan változott: az új évszázadban Dreyfust rehabilitálták, s bár Istóczy Országos Antiszemita Pártja eltűnt a süllyesztőben, a századfordulón már feltűntek Magyarországon azok a fajpróféták, kiknek eszméi a Horthy-rendszer ideológiai fundamentumát képezték. A nemzet kapitalizálódásában, modernizálásában jelentős szerepet játszó, a magyar kultúrához ezer eltéphetetlen szállal kötődő, azt felbecsülhetetlen értékekkel gazdagító zsidókat ők árulónak, idegennek, ellenségnek bélyegezték.

Apai nagyapám, Magyar Elek a két világháború közötti Horthy-korszakban felelős szerkesztőként dolgozott az Est lapbirodalomhoz tartozó, Magyarország című napilap élén. Ezt és a többi Est-lapot a hivatalos kultúrpolitika gyanakvással figyelte, a szélsőjobboldal „zsidólapnak” bélyegezte. „Őskeresztény” nagyapám Ínyesmester álnéven egyben irodalmi kontextusba ágyazott recepteket közölt a Pesti Naplóban az olvasók nagy gyönyörűségére. 1942-ben – egy fennmaradt visszaemlékezés szerint - a keleti fronton éhező magyar zsidó munkaszolgálatosok ábrándozva idézgették mondatról-mondatra az Ínyesmester írásait, amelyeket a normális, polgári családi élet emlékeiként idéztek fel az orosz hómezőkön. A sors fintora, hogy 1955-ben, amikor az Ínyesmester receptjeinek gyűjteményét újra kiadták

Magyarországon, azok szövegéből az egyik kommunista cenzor kihúzta a szerinte „urizáló” „narancs” és a „kispolgári” „karácsony” szavakat. Új idők, új diktatúra, újabb téboly.

Nagyapám saját példáján tapasztalhatta, hogy Magyarországon a nyilvános, mocskolódo zsidózáshoz sokaknak nem volt szüksége zsidótörvényre. Bosnyák Zoltán, a talán legnagyobb hatású magyar antiszemita közíró, „Magyarország elzsidósodása” című 1937-es könyvének „szellemi életünk elzsidósodásával” foglalkozó fejezetében az Est-lapoknál dolgozó újságírók között a következő kommentárral említette nagyapámat: „Az Est; szerkesztők Salusinszky Imre, Kemény (Kohn) Simon. Magyarország; felelős szerkesztő Magyar Elek, kiadó Sümegi Vilmos...A felsoroltak valamennyien zsidók.” Nem sokkal később a „Magyar sajtó igazi arcai” című szélsőjobboldali kiadványban újra „lezsidózták”. A pamflet szerkesztőjéhez, a nyilaskeresztes magyar „Führer”, Szálasi Ferenc későbbi sajtófőnökéhez címzett méltatlankodó válaszlevelét nagyapám 1938 februárjában írta meg. A „társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló törvényjavaslatot, közismertebb nevén az első zsidótörvényt, két hónappal később terjesztették a magyar képviselőház elé. A javaslatból hamarosan törvény lett, amelyet további zsidóellenes jogszabályok egész sora követett.

Amikor édesapám, Magyar Bálint, gyermekkorában vidéken nyaralt, nagyapám naponta küldte neki a Magyarország legfrissebb számait. Apám környezetében néhányan azon is csodálkoztak, hogy egy tízéves fiú újságot olvas, azt pedig már végképp nem értették, hogy miért éppen „zsidólapot”. Apám 1927 és 1931 között irodalmat és művészettörténetet tanult a Pázmány Péter Tudományegyetemen Budapesten. Később, amikor én is bölcsészhallgató lettem, többször mutatta nekem az egyetemi zsidóveréseket betiltó rektori plakátokat. De volt, akit az egyetemi zsidóverés egyáltalán nem zavart. Amikor ezt a tekintélyes, tudós férfiút újságírók kérdezték az egyetem falai között dülő antiszemita erőszakról, így felelt: „Nem zavar a lárma, mert úgyis a tengerről felelnek, és így e zajongás megfelel a tenger lármájának”. A professzort gróf Teleki Pálnak hívták, kétszer is ült Szemere Bertalan miniszterelnöki székében. Nevéhez fűződik az 1920-as numerus clausus törvény, amely megsemmisítette az elődje által oly nagyon szorgalmazott polgári jogegyenlőséget Magyarországon, amikor korlátozta az egyetemekre felvehető zsidó hallgatók számát. 1939-ben, második miniszterelnöksége alatt Teleki elfogadtatta a második zsidótörvényt, és 1941-ben előkészítette a harmadikat. Ez utóbbi a nürnbergi fajtványok mintájára megtiltotta a zsidók és nem zsidók közötti házasságot és nemi kapcsolatot.

Katolikus apám gyermekkorában még azon szorongott, hogy mi lesz, ha netán református lányba szeret bele, hogyan fogja majd feleségül venni. Ehhez képest 1944 januárjában sem

Teleki, sem a fajvédelmi törvény nem tudta megakadályozni abban, hogy elvegye a nőt, akit szeret. Bár első felesége, Éva keresztény volt, édesapja zsidónak minősült. Az esküvői tanúk közül ketten zsidók voltak, ketten keresztények. Apám egyik tanúja, Dinnyés Bandi a későbbi miniszterelnök öccse volt. A másik, gyermekkori barátja, Kádár Béla festőművész fia, Miska, aki egy évvel később Balfon munkaszolgálatosként halt meg.

A háború alatt apám a magyar királyi honvédség légvédelmének fényszórós hadnagya, civilben az Operaház titkára volt. Még 1939-ben, az intézményt igazgató Márkus László kérésére diszkrét találkozót szervezett számára Szálasival. A direktor és a nyilasvezér megbeszélése talán szerepet játszott abban, hogy az Operaház sokáig kevésbé volt kitéve a nyilas sajtó támadásainak és az intézmény „zsidótlanítása” is feltűnően lassan haladt.

A német megszállás után apámat leváltották. Halála után első felesége, Éva mesélte el, hogyan vitt férje élelmet az Európában utolsóként felállított, budapesti gettóban éhező apósának és hamis keresztlevelet más rászorulóknak. Egyenruhában és üres pisztolytáskával. Mindenképpen el akarta kerülni, hogy bárkire fegyvert kelljen emelnie. Íróasztalomban máig őrzöm Horváth József, kispesti káplán üldözettek rendelkezésére bocsátott biankó keresztleveleinek egyikét.

Kolozsvártól a pesti gettóig - anyám története

Anyai nagyanyám, Klein Róza és családja magyar zsidóként úgy érezte, hogy nincs maradása az első világháborút lezáró trianoni béke következményeként román uralom alá került erdélyi Kolozsváron. 1928-ban mindannyian Budapestre költöztek. Nagyanyám, akinek szülei korábban nem engedték meg, hogy zsidó létére román szerelméhez menjen férjhez, ekkor már az I. világháború magyar katonájának, Schwarcz Dezsőnek volt a felesége. Házasságukból született Eta, Albert és édesanyám, a képen látható Olga.

A fénykép, amelyet húsz éve hordok magammal, 1944 kora nyarán készült: fiatal, szőke lány, mosolyog, vállán ballonkabát, rajta sárga csillag. A magyar kormány ekkor, minden idők legnagyobb háborújának ötödik évében nyilvánította anyámat, a budapesti Mester utcai Kereskedelmi Középiskola III. osztályos tanulóját a nemzet ellenségének, akinek megjelölése és deportálása az egyik legfontosabb stratégiai-politikai céljá vált.

Mialatt apám éhező apósának hordott élelmet, a budapesti gettó egy másik zsúfolt házában leendő második felesége, édesanyám és családja nélkülözve várta a felszabadulást. Anyám a nyilas uralom alatt kétszer került a halál közvetlen közelébe. Először 1944. október 16-án, a Szálasi-puccs másnapján, amikor a terror elöntötte a főváros utcáit. A nyilasok leterelték őket a pincébe és a testi motozás során valamennyi csomagjukat elvették. Itt talált rájuk kifosztva nagyapám, Schwarcz Dezső, aki megszökött a délvidéki munkaszolgálatból. Éjjel, néhány órával később német SS-ek és magyar nyilasok egy csoportja az egész családot kizavarta a házból. Az utcán ötös sorokba állított több száz embertől ezúttal személyes tárgyaikat rabolták el: „Maguknak erre már úgy sincs szükségük” – mondták röhögve. A menet a Duna partja felé indult. Ekkor megjelent egy számukra ismeretlen külföldi diplomata, és megmentette őket a kivégzéstől. Néhány héttel később a család az óbudai téglagyárba került. A szövetségesek bombatámadásai miatt vagonokban deportálni már nem igen lehetett, a téglagyárakban koncentrált zsidókat tehát gyalog hajtották az osztrák határ felé. A család életét a cionista ellenállók által hamisított svájci menlevelek mentették meg, amelyeket anyám öccse, Albert szerzett, nagyapám pedig megszökött a téglagyárból. Anyámékat később volt osztályfőnöke bujtatta, majd egy diplomáciai védelem alatt álló ház kétszobás lakásában húzták meg magukat 72 sorstársukkal együtt. Ennek ellenére újra a nyilasok kezébe kerültek. Anyámat nagyanyámmal és nagynénémmel ismét a Duna-part felé hajtották, amikor egy orosz légitámadás miatt a nyilas fegyveresek – a kivégzéseket megszakítva – szétfutottak. Anyámék elmenekültek. Sok ezer budapesti zsidó nem volt ilyen szerencsés.

Anyámék vidéki rokonainak sorsa másként alakult. Ők, akárcsak a többi félmillió vidéki zsidó, a holokausztt leggyorsabb deportálási akcióorozatának estek áldozatul. A Magyarországot 1944. március 19-én megszálló Wehrmachtot követve a Gestapo zsidóügyi osztályának vezetője, Eichmann azért érkezett Magyarországra, hogy megdöntse az SS deportálási „rekordját”. Ezt addig az osztrák származású Hermann Höfle tartotta, aki a nácik hatalmának tetőpontján, 1942 nyarán 53 nap alatt 275 ezer zsidót hurcoltatott a varsói gettóból a treblinkai haláltáborba. Két évvel később, a folyamatosan romló katonai helyzet ellenére Eichmann ezt a „teljesítményt” akarta túlszárnyalni, de a Magyarország akkori területén szétszóródva élő majdnem 800 ezer magyar zsidót, titkárnökkel és sofőrökkel együtt

is csak 150 fős egységével nem lett volna képes csillaggal megjelölni, gettóba zárni és deportálni. A magyar közigazgatás, a rendőrség és a csendőrség közreműködése nélkül Eichmann-nak esélye sem lett volna a sikerre. Budapestre érkezve azonban az új, kollaboráns Sztójay-kormány belügyi vezetőivel, Endre Lászlóval és Baky Lászlóval tárgyalhatott, akiket a megszállás után nem véletlenül neveztek ki (a helyén maradó Horthy kormányzó beleegyezésével) államtitkárrá. Endre Pest megye hírhedten antiszemita alispánjaként már 1941-ben kitiltotta a zsidókat a fürdőkből és a strandokról, de rendeletét hosszas huzavona után az akkori belügyminiszter törvénytelenként még megsemmisíttette. Baky, a volt csendőrtiszt, az egyik nyilas frakció vezetőjeként így nyilatkozott a parlamentben az 1942 elején Újvidéken (Novi Sad) és környékén lezajlott mészárlásról: „...a magyar nép öntudatára ébredt és talán túlment a határon...és életét vesztette talán egy vagy két ártatlan zsidó vagy szerb”. (A hivatalos magyar adatok szerint partizánellenes razzia ürügyével a magyar honvédek és csendőrök 3340 ártatlan, zömében szerb és zsidó civil polgárt gyilkoltak le. Az áldozatok között volt 729 nő és 147 gyermek is.)

Ilyen partnerekkel Eichmannéknak nem volt nehéz dolga, és Magyarország „zsidótlánításának” koncepciója hamarosan elkészült. De ne tévedjünk: Sztójay, Endre, Baky és társaik csak a parancsokat adták, a végrehajtás azonban a jegyzők, vasutasok, rendőrök, csendőrök, jogászok, szolgabírók, összesen 2-300 ezer olyan ember feladata volt, akik ekkor már évtizedek óta azt hallották, hogy a zsidók minden baj okozói. Ők voltak azok, akiket már megmérgezték a szavak, ők voltak azok, akik 1938 óta átültették a gyakorlatba az újabb- és újabb zsidótörvények egyre szigorúbb előírásait. Miért álltak volna éppen most ellen, miért szabotálták volna éppen ezeket a parancsokat? Már jóval 1944 előtt hozzászokhattak ahhoz, hogy a zsidók másodrendű állampolgárok, akiket az egymást követő kormányok újabb és újabb jogoktól fosztanak meg.

A deportálás nem a vagonokkal kezdődik. Éppen ellenkezőleg: a magyarországi pályaudvaron 1944-ben álló vonat az utolsó stáció, az oda vezető úton az első lépést a faji alapon megkülönböztető ideológia elfogadása jelenti.

A magyar hatóságok még Eichmannékat is elkápráztatták teljesítményükkel. Ami más megszállt európai országokban évekig tartott, az Magyarországon 12-13 hét alatt már véget is ért. A gettósítás 1944. április 16-án kezdődött és néhány hét alatt százezreket zsúfoltak lezárt városrészekbe, téglagyárakba, malmokba. Nagypám testvére, Schwarcz Margit, sógora, Grósz Lajos és unokatestvére, Kurtágné Bözsi néni persze nem voltak tisztában a hallatlan erőfeszítéssel, amelyet a kollaboráns kormány kifejtett, hogy a „zsidómentes Magyarország” régi álmát megvalósítsa. Ők a sárga csillag szégyenét, a közömbös szomszédok viselkedése

miatt érzett szomorúságot tapasztalták, majd a döbbenetet, hogy az állam néhány nap alatt egy élet munkáját kobozhatja el. Pedig a legrettenetesebb csak ezután jött.

Június második felében a békéscsabai dohánygyárban kialakított gyűjtőtáborba terelték őket. Itt - mint a legtöbb magyarországi gettóban és gyűjtőtáborban - éhezés, szörnyű higiéniai körülmények, a csendőrök puskatása, a testüregekre kiterjedő motozás (nehogy a zsidó bármit is elrejtse a „nemzeti vagyomból”), majd a deportálás várt rájuk. Június 26-án 3100 társukkal együtt hajtották őket vagonba. Szimbolikus véletlen, hogy ezen a napon az amerikai légierő sokadik alkalommal repült át Auschwitz-Birkenau felett, hogy a haláltáborból néhány kilométerre lévő műbenzinyárról készítsen légi felvételeket. Néhány, véletlenül exponált fotón látható, amint a birkenaui rámpán álló szerelvényből kiszálló – feltehetően magyar – zsidók a krematóriumok felé vonulnak. A tábor és az odavezető vasútvonalak bombázása azonban sem ekkor, sem később nem következett be, így a Békéscsabáról indított vonatot másnap a magyar hatóságok Kassán átadták a németeknek.

Több napos vagonút étlen-szomjan, állva, összepréselve, egyetlen falat étel vagy korty víz nélkül, a lassan megtébolyodók üvöltését és a haldoklók nyöszörgését hallgatva, hőségben és bűzben. Ezután akár megváltásnak is tűnhetett, amikor végre elhúzták a toloajtót, és ki lehetett szállni.

Bözszi néniék valószínűleg június 28-án vagy 29-én érkeztek meg Birkenaubába. Ez utóbbi napon a Dr. Mengele kísérleteihez kiválasztott két lány és egy fiú ikerpár mellett 150 munkaképes magyar zsidót tetoválva, néhány százat pedig idő hiányában e nélkül engedtek be a táborba. A transzporttal érkező emberek többsége, mint mindig, ezúttal is a gázkamrák felé indult. Sosem fogom megtudni, hogy rokonaim túléltek-e a szelekciót, és ha igen, akkor hol, mikor és milyen körülmények között haltak meg. Egy bizonyos, tőlük nem kérdezhettem meg, hiszen meg sem ismerhettem őket. Egyikük sem tért vissza.

Felszabadítva

1945 januárjában Budapesten anyai nagyapám, Schwarcz Dezső magára mutatva még reménykedve magyarázta a régóta várt orosz katonának: „Ja jevrej” („zsidó vagyok”). A felszabadító válasz helyett két pofon kíséretében húzta le róla bőrkabátját. 1945-ben az elpusztított ország több százezer lakójának volt része hasonló vagy ennél súlyosabb megpróbáltatásokban. Az ilyen incidensek azonban nem változtattak azon a tényen, hogy míg a többség számára az orosz katonák sokszor megszállóként viselkedtek, a pesti gettó lakói a Vörös Hadseregnek köszönhatték életüket.

Az új kormány hatályon kívül helyezte a zsidóellenes törvényeket, de a háború végét újabb csatlódások követték. A Birkenauban meggyilkolt Bözsi néniék mezőberényi házáat 1944-ben elvették és 1945-ben az újjászerveződő Független Kisgazdapártnak utalták ki.

Édesanyámék kétszobás budapesti lakását egy olyan kisnyilas kapta meg, aki a felszabadulást követően - mint annyian mások - fordított a köpönyegen és egyszerre oroszbaráttá változott. Nagypám hiába követelte vissza otthonát a kerületi orosz parancsnokságon. Az orosz tiszt közölte: választhat, máshová költözik, vagy „malenkij robot” és Szibéria.

Fatális névcsere

A főváros körül még folytak a harcok, amikor apámat kinevezték a Nemzeti Színház főtítkárának. Reggelente a kommunista színésszel, Major Tamással együtt indultak előszobázni a különböző hivatalokba, hogy pénzt szerezzenek a színházi élet újra indításához. Nem volt könnyű dolguk: a város még tele volt temetetlen halottakkal, a lakosság éhezett és az aknák által levert faágakkal próbált fűteni, Budát és Pestet orosz katonai pontonhíd kötötte össze. A háború pusztításai ellenére hamarosan mégis úgy tűnt, az élet kezd visszatérni a normális kerékvágásba.

Az újjáalakult Nemzetiben apámat meglátogatta egy erdélyi író ismerőse, aki a találkozó után hazatérve elmesélte barátainak, hogy Magyar Bálintot a teátrum főtítkáráként látta viszont Budapesten. Nem sokkal később egy erdélyi lapban „Magyar Bálint, az erdélyi munkaszolgálatosok hőhéra a Nemzeti Színház főtítkára” című írás jelent meg. A cikk egy akkoriban publikált visszaemlékezés alapján azzal vádolta apámat, hogy egy Ukrajnában szolgáló munkaszolgálatos század parancsnokaként lovak helyett, diplomás zsidókat fogatott a húszmázsás hadtápszekerek elé, majd mosolyogva nézte, amint a keret ostonnal veri a szerencsétleneket. Szegény apám eközben gyanútlanul járt be dolgozni és jó ideig sejtelve sem volt róla, hogy az Államvédelmi Osztály - az ÁVO – időközben „háborús bűnösként” nyomoz utána. Egy nap Major Tamás hívta telefonon és megkérdezte volt-e katona, szolgált-e a Szovjetunióban. Tőle tudta meg, hogy a cikk nyomán a több mint 400 fős munkaszolgálatos század 50 életben maradt túlélője feljelentette.

Megdöbbsent apám az ÁVO-n próbálta tisztázni az ügyet. A kihallgatáson részletesen elmondta, hogy a feljelentésben szereplő Magyar Bálinttal ellentétben nem utászszázadosként, hanem a légvédelem fényszórós hadnagyaként szolgált, sosem járt Ukrajnában, hiszen szolgálati helye Budapesten volt. A továbbiakban tanúkkal igazolta, hogy a kérdéses időpontban egy fővárosi kórházban feküdt.

Az édesapám elleni feljelentést megalapozó kötet eljutott Budapestre és hamarosan a Kisgazdapárt napilapja is beszámolt a zavarosnak tűnő „ügyről”. Apám rágalalmazásért feljelentette a könyv szerzőjét, majd Major tanácsára a hamis vádat cáfoló, hivatalos nyilatkozatot jelentetett meg a szociáldemokraták lapjában. A sajtó szenzációéhsége már ebben a korszakban sem volt ismeretlen. Tisztázó nyilatkozata megjelenésének napján a Baross utca és a Körút sarkán a rikkancsok így kínálták az újságot: „Megszökött a Nemzeti Színház tömeggyilkos főtitkára!”

Rendőrségi kihallgatása után apám magánnyomozásba kezdett. Egy ismerős házaspár Erdélybe vitte és megmutatta fényképét az öt feljelentőknek. Természetesen nem ismerték fel benne egykori kínzójukat és a kép hátuljára ráírták: „A túloldali fénykép nem azonos az Ukrajnában ismert Magyar Bálint utászszázadossal.” Budapesten sikerült személyesen is találkoznia az egyik feljelentővel, aki igen meglepődött, amikor egy számára teljesen ismeretlen ember Magyar Bálintként bemutatkozva megkérdezte tőle, ő kegyetlenkedett-e velük Ukrajnában. Az egykori muszos írásbeli nyilatkozatban igazolta, hogy tévedés történt, és apám ártatlan.

Apám eljuttatta a bizonyítékokat a rendőrségre. 1947 nyarán az „ügyet” kirobbantó erdélyi lap „Fatális névcsere” című írásában ismertette a vádat és a magyar rendőrségi nyomozás eredményeit: „Így folytatólag az is kiderült, hogy az alacsony és szőke ukrajnai 'hős', a sovány, magas termetű, barna és pápaszemes dr. Magyar Bálint nemzeti színházi főtitkárral semmiképp se azonos.” A cikkből az is kiderült, hogy a tévedést a háború alatt szintén munkaszolgálatosként szolgáló romániai vezetőügyész vizsgálata is megállapította.

A magyar és a román biztonsági szolgálatok nyomozása közel kétéves megalázó hercehurca után tisztázta apámat a nyilvánvalóan hamis vád alól. Szerencséje volt, hiszen a románok közvetlenül Péter Gáborhoz, az ÁVO rettegett parancsnokához küldték a vizsgálati eredményeket. Később kiderült, hogy a munkaszolgálatosokat valóban kínzó névrokon, Lipcsei Magyar Bálint százados a felelősségre vonás elől Ausztriába menekült és a hatvanas években ott is halt meg.

Apám azt hitte, hogy ez a szerencsétlen ügy végre lezárult. Tévedett. Majd egy évtizeddel később, amikor kinevezték a Vígszínház igazgatójának, egyik kollégája telekürtölte a minisztériumot, hogy a direktori székben „egy fasiszta muszparancsnok ül”. A hazug pletyka ismét felütötte fejét. Igaza tudatában apám nem tett semmit, megalázónak érezte volna a magyarázkodást. „Ahogyan a háború után nem jelentkeztem dicséretért, amit zsidó vagy nem zsidó emberek megmentéséért tettem - ez az én magánügyem volt -, éppolyan méltatlannak éreztem most azt bizonyítani, hogy mi nem voltam.” – fogalmazott később egy

visszaemlékezésben. Amikor az ötvenes évek végén felettese, Aczél György, a kultuszminiszter helyettese sokadszor hozakodott elő a rágalommal, édesapám ironikusan annyit felelt: „Hogyne lennék antiszemita, mikor az anyósom zsidó?”

Később, amint a rendszerváltás idején világossá vált, hogy képviselőjelöltként indulok az országgyűlési választásokon, apám a kezembe nyomta az ügy teljes dokumentációját. „Tedd el gondosan” – mondta „előfordulhat, hogy majd ezzel akarnak zsarolni.” Nem hiába élt át kilenc rendszerváltást – igaza volt...

Címkézés

Édesapám a háború után a Nemzeti Színházban ismerte meg későbbi második feleségét, a szintén ott dolgozó édesanyámat. A túlélők tízezreihez hasonlóan a 1944-es üldöztetés emléke Schwarczék számára sem múlt el nyomtalanul. Mint oly sokan mások, anyám is felejteni akart. Nevét 1947-ben Siklósra magyarosította, és később az izraelita hitközség méltatlankodása ellenére – családjából egyedülként - kikeresztelkedett. Apámmal ellentétben, családi körben sosem beszélt a háborús esztendőkről. Nem véletlenül. Szerencsére szülei és közeli hozzátartozói budapestiként nem kerültek Auschwitzba, de ő mégsem tudta feledni az évtizedes antiszemita uszítást, az 1944-ben rákényszerített sárga csillagot, a gettót, a bujkálást és a Duna partjára vezető utat.

Miközben az antiszemita sztereotípiák elől menekülve talán szabadulni akart zsidóságától, a sors fintoraként többször került furcsa helyzetekbe: a szőke asszonyról senki sem feltételezte volna, hogy zsidó származású. Mivel színházi dramaturgként sorozatosan segítette színpadra többek között Illyés Gyula, Németh László, Száraz György és hasonló szerzők drámáit, nem egy ismerőse élcelődött „népies irányultságán”. (Az írók gyerekkoromban sűrűn megfordultak nálunk: anyám sóletjét ették, apám pálinkáját itták.)

Később, amikor anyám már a Magyar Rádióban és az MTV-ben dolgozott, valaki megkérdezte apámtól: „Te mondd, Olgán kívül dolgozik más nem zsidó is a rádióban?”

1970-ben a család az IBUSZ szervezésében külföldi nyaralásra indult. A nyolcnapos út során a Leningrádból Helsinkibe tartó vonaton ültünk, amikor az idegenvezető odajött anyámhoz és közölte: a csoport többi tagja szerint kinézetre ő testesíti meg leginkább az „igazi magyar” karaktert. Ezen és a hasonló eseteken persze magunkban mindig jót mulattunk.

A címkézésből édesapámnak is kijutott. 1945-ben elkövette azt a hibát, hogy véletlenül szem- és fültanúja lett, amint Major Tamás tehetségtelenként kirúgta irodájából a hangos, ütemes verseléssel színészi babérokra törő Aczél Györgyöt. Apám tehát nem csupán „antiszemizmusa” miatt vált megbízhatatlanná. A Vígyszínház (akkori nevén a Néphadsereg

Színháza) igazgatójaként (1955-1958) már 1956 februárjában azzal vádolták, hogy mint párton kívüli üldözi a kommunistákat. Mialatt a nagyszínpadon a Szent Johannát játszották, aközben a házi színpadon a társulat párttitkára – a két színpad között a főinkvizitor jelmezében pendlizve – egy rögtönzött kommunista vizsgálóbizottság előtt képviselte a vádat apám ellen. Apám egyelőre máglya nélkül megúsza.

Talán nem véletlen, hogy tudtommal az egyetlen színi direktor volt Budapesten, akit 1956-ban a forradalmi bizottságok nem váltottak le. A forradalom alatt a teátrum felügyeletét ellátó Honvédelmi Minisztériumból kapta az utasítást: ne hergelje a népet, és vetesse le a színházról a vörös csillagot. Apám soha nem volt a kommunista párt tagja, de konjunktúralovag sem. Annak idején nem ő rakta fel a csillagot, most nem sietett azt buzgón levenni. Nem szerette a neofitákat.

Helyzete a forradalom leverése után tovább romlott. A hirtelen a kádárista kultúrpolitika irányítójává előlépett Aczél első találkozásukon fenyegetően utalt „múltjára”: „Tudod te, hogy miket beszélnek rólad?” Apám gyanús lett, mert ha tehetne, nem engedett Aczél sorozatos cenzurális felszólításainak. Amikor a miniszterhelyettes azt követelte, hogy „halassza el”, azaz egyáltalán ne mutassa be, Kodolányi „Földindulás” című drámáját, apám kihasználta a kódolt fogalmazásban rejlő lehetőségeket. A premiért valóban eltolta, de csak két héttel.

Gyanús volt, mert bár felsőbb utasításra a hazatérő Páger Antalt semelyik színháznál sem kívánták alkalmazni, apám mégis leszerződte. 1957 januárjában bemutatta Anouilh Antigonéját – eltemethetjük-e halottainkat - Kreón szerepében Szakáts Miklóssal. Szakátsot, aki a forradalom alatt erősen exponálta magát, 1957 tavaszán elsőként terjesztette fel Jászai Mari-díjra. Nem sokkal később a színészt kitüntetés helyett letartóztatták. Ekkor apám először a belügyminiszterhez, utána a legfőbb ügyészhez írt levelet érdekében, majd személyesen járt közben érte a szovjet városparancsnoknál. Amikor Szakáts néhány hónap múlva szabadult, visszatérhetett a Vígszínház színpadára.

Nem csoda, ha a minisztériumban kezdett összeállni a kép: nyilas színészeket részesít előnyben, kommunistaellenes, megbízhatatlan. A pohár akkor telt be, amikor apám 1958 elején közölte, hogy nem tart igényt az állami támogatás nagyobb részére, és a következő évadban önellátóvá kívánja tenni színházát. Aczél és a kádárizmus kevés dologtól irtózott jobban, mint az autonóm személyektől és a független intézményektől. A teátrum sikeres volt, az intézmény a főváros leglátogatottabb színházaként anyagilag is prosperált – túlságosan is. Aczél 1958-ban rúgta ki apámat. Bár később több színházba is hívták vezető beosztásokba, soha többé nem engedték a teátrumok közelébe. Karinthy Cini naplójában (1969. március 14.) érteni vélte miért nem: „Találkoztam Magyar Bálinttal. Kábé a leghivatottabb ember az

országban, aki származása, munkája, műveltsége, óriási tapasztalata, szakértelme, vonzalma jogán alkalmas volna egy nagy pesti színház vezetésére. Nyilván ezért nem engedik a közelébe se.”

Oszthatatlan identitás

Szüleim 1950-ben házasodtak össze. Magam 1952-ben születtem. Albérletünkben ugyanaz a Horváth atya keresztelt katolikusnak, aki 1944-ben hamis keresztlevelekkel mentette a zsidókat. Bár apám nem volt hívő és erős fenntartásokkal viseltetett az egyházzal szemben, úgy gondolta, legjobb, ha felnőttként magam döntök hitem felől. A holokauszt hatására kikeresztelkedett anyám egyetértett velem. Egyáltalán nem volt hát véletlen, hogy 9-10 éves korunkban egy vacsoránál a húgom megkérdezte édesanyámat: „Anyu, ugye örülsz, hogy a mi családunkba tartozol?” Evidens volt, hogy a „mi családunkat” az apai – vallás nélküli és mégis keresztény középosztályi – tradíció jelentette.

Később, amikor szociológusként sokat jártam a vidéket, nagyon imponált a református gazdátársadalomban tapasztalható erős tartás és a családi hagyományok tudatos ápolása. Apámat ugrattam is egyszer: „Félig katolikus, félig zsidó vagyok, de ha hívő lennék, és választanom kellene, akkor valószínűleg református lennék.” Meglepett, hogy nem tetszett neki: hiszen mi megtagadva is a katolikus hagyományhoz kötődtünk. A nyolcvanas évek közepéig minden hónapban fizettük az egyházi adót, ahogy apám fogalmazott: „Akit üldöznek, azt támogatni kell.” Jellemző, hogy kamaszként a belvárosi plébánia angyalkás nyugtáját - polgárpukkasztásképpen - demonstratíván az iskolai ellenőrzőmben hordtam.

A zsidó származás és a holokauszt otthon nem volt sem titok, sem tabutéma, de édesanyám erős asszimilációs törekvése miatt a zsidó tradíció nem vált identitásunk részévé. Könyvespolcunkon ott voltak a háborús bűnökről és a zsidóüldözésről szóló fontosabb kötetek, a moziban láttuk Romm „Hétköznapi fasizmusát”. Már gyerekként tudtuk, hogy anyám és családja a gettóban voltak, de ezeket a témákat valahogy sosem tárgyaltuk meg. Gyermekkorunkban ismeretlen volt a később tapasztalt kódolt zsidózás és a kódolt antiszemitázás. Nálunk sosem volt viszonyítási alap, hogy ki zsidó és ki nem. Ebben a szellemben nevelkedve sosem volt kényszer, hogy ennek vagy annak tartsam magam: Amerikában európai, Európában kelet-európai, Kelet-Európában magyar voltam.

Pedig ha néhány évvel korábban érkezem, ez az öndefiníció kevésbé érdekelte volna a kollaboráns magyar kormányt, és ahogy Kertész Imre fogalmazott, saját hazám „törvényes hatóságai... államközi keretek közt, lepecsételt áruszállítmány formájában egy idegen nagyhatalomnak, kifejezetten a meggyilkoltatás céljára” adtak volna át. Engem, a keresztény

vallású, de nem hívő, félig zsidó, egészen magyart, aki szerint az ilyen önfelosztó önmeghatározásoknak csak családtörténeti jelentősége van. Identitásomat tekintve ugyanis az efféle szétszalazás, rétegbontás éppúgy értelmetlennek tűnt, mintha megpróbáltam volna szétválasztani az anyai és az apai vért.

Sztereotípiák

A liberális családi légkörnek köszönhetően, először csak a hetvenes évek elején, a katonai szolgálat során szembesültem a ténnyel: ez a történet nemcsak a szüleimről, hanem rólam is szól. Honvédként vakbélgyulladásal kerültem be a hódmezővásárhelyi kórházba. A tizenegy fős kórteremben egy lebénult kezű betegársam feküdt mellettem. Hamarosan elkezdte nekem dühösen magyarázni, hogy azért van itt, mert évekkorábban a „zsidó orvosok félre kezelték”. Ekkor felment bennem a pumpa és életemben először – de nem utoljára - „lezsidóztam” magam: „Nézzen rám, én is zsidó vagyok” – mondtam neki emelt hangon. Utána békén hagyott.

Később a laktanyában, amikor az egyik vörös hajú katonatársam sapkában ment be az étkezdébe, az őrmester rámordult: „Mi az honvéd, maga zsidó, hogy sapkában akar zabálni?” Az illető néhány másodpercig gondolkozott, majd az igazságnak megfelelően így válaszolt: „Igen, őrmester elvtárs, félig.” Azt hitték szemtelenkedik, ezért szegénnyel vacsora helyett három kört futtattak a gyakorlótéren. Abban az időben az egyetemista honvédeket „zsidózó” őrmester bántó ostobaságánál jobban foglalkoztatott bennünket a katonaságnál kiépített besúgóhálózat leleplezése.

1976-ban a Szovjetunióba utaztunk háromhetes szakmai tanulmányútra. Kijevben egy kollégiumban laktunk és esténként az ottani szociológushallgatókkal jártunk össze. Egy alkalommal néhány pohárka vodka után valamelyik ukrán diáktárs egyszer csak minden átmenet nélkül elkezdte szidni az észteket. „Jó helyen járunk” – szólt nevetve az egyik csoporttársam – „mindjárt jön a zsidózás.” Igaza lett. Jó szociológusként egy rögtönzött „mélyinterjú” keretében próbáltuk a jelenséget megérteni. Hamar kiderült, hogy a zsidózó ukrán fiú életében egyszer találkozott zsidóval: gyermekkorában, amikor egy gazda kertjén átszánkózva tönkretette a veteményest, mire a mérges – egyébként állítólag zsidó - paraszt lekent neki egyet. Számára ennyi is elég volt ahhoz, hogy évtizedekkel később minden ok nélkül zsidózni kezdjen. Viselkedése mindjárt érthetőbbé vált, amint kiderült: észtekekkel sem találkozott sűrűbben, de „tudja”, hogy gazdagok és nagyképűek. Ez a fiú, sokakhoz hasonlóan, a családi tradíció részeként, örökségként szívta magába a diszkriminatív, intoleráns gondolkodást.

Budapesten élő értelmiségi fiatalemberként hamar hozzászóltam, hogy környezetemben sokan számon tartották, hogy barátaik, csoporttársaik, ismerőseik közül ki zsidó és ki nem. Egyetem után a vidéket faluszociológusként járva meglepett, hogy míg fővárosi közegekben szinte mindenki értékítéleti előjellel viszonyult a zsidókhoz, vidéken, ha valaki a „zsidó boltosról” beszélt, akkor ezt rendszerint tárgyilagosan, értéksemlegesen tette. Ugyanúgy, mint amikor a cigány napszámost, a református gazdát, a katolikus plébánost említette. Nem a származás vagy a vallás alapján mondtak ítéletet zsidó szomszédokról. A boltosról nem azért beszéltek szeretettel vagy éppen utálattal, mert zsidó volt. Nem ez volt a lényeg, hanem az, hogy a zsidó fűszeres jó ember volt-e vagy sem, adott-e hitelt a rászorulóknak, vagy nem. Megjegyzem, hogy vidéken készített interjúmban a „zsidó” szó legtöbbször pozitív kontextusban hangzott el.

Magánéletemben is hasonló tapasztalatokat szereztem. Feleségem, Róza, vidékről került Budapestre. Az egyetemen nem tudta, hogy ismerősei közül ki a zsidó, mi több, egyáltalán nem is érdekelte. Másodéves korában egyik csoporttársa megkérdezte, hogyhogy neki olyan sok zsidó barátja van, hiszen azok nem szoktak „gojokat” befogadni. Róza egyszerűen nem értette a felvetést és visszakérdezett: honnan tudja, hogy barátai zsidók, neki ugyan nem mondták.

Az ukrán fiú esete, a katonaságnál, illetve a vidéki kutatómunka során szerzett élményeim és későbbi feleségem tapasztalatai azonos konklúzió irányába mutattak: a megkülönböztetés képessége szocializáció kérdése, még akkor is, ha nincs feltétlenül pejoratív, negatív éle. Ez tehát elsősorban a szülő, a család, másodsorban az iskola és a környezet felelőssége. A gyűlölet csíráját rejtő diszkriminatív gondolkodást a legtöbbször mi magunk hagyományozzuk utódainkra.

Családom történetén végigtekintve, ugyanazokat a generációról generációra átörökített, káros mintákat fedeztem fel. Nagyapámat a Horthy-korszakban csak azért bélyegezték zsidóbérencnek, majd zsidónak, mert egy zsidó tulajdonban lévő lapnál dolgozott. Hiába mentett üldözötteket, hiába volt mindkét felsége zsidó, apám a kommunista rendszerben évtizedeken keresztül nem menekülhetett az abszurd vádaktól: hol antiszemitizmussal, hol kommunistaüldözéssel vádolták. A budapesti gettót túlélő anyám jelenlétében sokan azért zsidóztak nyugodt szívvel a puha diktatúra éveiben, mert hajszíne, arca alapján „megbízhatónak”, „őskereszténynek” vélték.

A rendszerváltás öröksége

Saját életem is bővelkedett a hasonló tapasztalatokban. Az 1990-es választási kampányban az SZDSZ jelöltjeként Rajk Lászlóval és Pető Ivánnal együtt szerepeltem a párt óriásplakátjain. Az egyikén Rajk képére valaki ráírta, hogy „rohadt ávós”, Petőére, hogy „büdös zsidó”, az enyémre pedig egy sokat eláruló kérdést: „Te meg mit keresel közöttük?” Mások nevemet demonstratívan „NEMMagyar Bálintra”, „Ungár Valentinre” változtatták a visszaküldött SZDSZ-es szórólapokon. Mulatságos volt felfedezni, hogy fél évszázad elteltével, nagyapámhoz hasonlóan én is megkaptam a „zsidóbérenc” jelzőt. 1994-ben az önjelölt piktorok már Kuncze Gábor SZDSZ-es miniszterelnök-jelölt plakátjaira is pajeszt és Dávidcsillagot rajzoltak.

Később, a kilencvenes évek elején egy interjúban említettem, hogy mindig magamnál hordom édesanyám sárga csillagos képét. Hamarosan érdekes, kettős hatást tapasztalhattam. Sokan azon csodálkoztak, hogy ha nem kötelező „bevallani”, miért teszem nyilvánossá, mások azt nem értették, minek beszélek erről, ha egyébként nem néznek zsidónak, és akár le is tagadhatnám.

Zsidók, svábok, kulákok, polgárok. A huszadik századi magyar história a különböző sztereotípiák és címkézések történeteként is leírható. Az ezeket generáló rosszindulat, irigység és butaság olyan emberi tulajdonságok, amelyek rendszerektől függetlenül, büntetlenül mérgezhették az egyén és a társadalom életét.

Felelősség

2003 elején, már miniszterként, egy csoportnyi magyar diákot kíséretem egy magyar tragédia helyszínére, Voronyezsbe, ahol 1943 januárjában megsemmisült a 2. magyar hadsereg. Azon gondolkodtam, hogy a nemzet emlékezetében mi különbözteti meg egymástól Voronyezst és Auschwitz-Birkenaut. Mindkét helyen magyarok százezrei „nyugszanak”, hosszú évtizedeken keresztül egyik traumáról sem lehetett nyíltan beszélni. A voronyezsi katasztrófa más okok mellett talán azért is élhet elevebben a magyar történelmi köztudatban, mert itt egyes családtagok, apák, fiúk, férjek, testvérek estek el, akiknek emlékét a megmaradtak ápolják. Auschwitz-Birkenauban viszont egész közösségeket, teljes családokat irtottak ki, és az esetek többségében nem maradt senki, aki az áldozatokért gyertyát gyújthatott volna. Lehet, hogy így van, de ez akkor is csak az egyik ok.

Voronyezs – gyász. Auschwitz – gyász és egyben olyan felelősség, amellyel nem könnyű együtt élnünk. Nehéz megérteni, hogy a magyar állam megtagadta, meghurcolta és a halálba küldte sok százezer polgárát. Hiába a több ezer, talán több tízezer bátor ember, aki akár életét is kockára téve mentette az üldözötteket, mégis nehéz feldolgozni azt a tényt, hogy a magyar

társadalom többsége ölbe tett kézzel nézte honfitársai kálváriáját, és sokan boldogan csaptak le a zsidó javakra. Nehéz felfogni, hogy ami történt, az nem néhány politikai bűnöző magánakciója volt, hanem egy negyedszázados folyamat betetőzése, amelyért felelős a magyar politikai elit, az értelmiség és a társadalom nem elhanyagolható része.

Nem a mi vétünk, ami történt, de nekünk kell szembenézni vele. Nem vigasztalhatjuk magunkat örökké azzal, hogy a zsidóságot más országokban is elpusztították, ne azt emlegessük, hogy a francia rendőrség, a holland hivatalnokok, a baltikumi vagy éppen ukrán SS-önkéntesek és a lengyel kollaboránsok segítségével nélkül a nácik máshol sem irhatták volna ki a zsidókat. Ne gondoljuk, hogy minden felelőséget a „németekre” háríthatunk. Igaz, ha 1944 márciusában a Wehrmacht nem szállja meg Magyarországot, akkor a magyar zsidók kilenczede valószínűleg túléli a háborút. Ekkorra azonban már túl voltunk a zsidótörvények tucatjain, az antiszemita rendeletek százain és a negyedszázados zsidóellenes uszításon. Ezt a diszkriminációs folyamatot pedig nem Hitler kényszerítette ránk.

A magyar holokauszt áldozatainak 80-90 százalékát német nácik ölték meg. Azonban a történészek szerint, a megszállás után a német Sicherheitspolizei önállóan – azaz magyar segítség nélkül - összesen legfeljebb 12 ezer zsidót tartóztatott le, míg a magyar hatóságok 437 ezer embert deportáltak a halálba. A bűnök jelentős részét tehát magyarok követték el, magyarok ellen.

Rákosiék és Kádárék elnyomó kommunista rezsimeik legitimációját építették az olyan hazug állításokra, hogy mi voltunk „a legbűnösebb nemzet”, „Hitler utolsó csatlósai”. Kollektív bűnösség nincs, és nem is lehet, az utódok nem tehetők felelőssé az évtizedekkel korábban történt szörnyűségekért. Ahogy nem létezik kollektív bűnösség, éppen úgy nincs kollektív felelősség sem. Az adott rendszerekben az adott bűnöket az egyes emberek követték el, a felelőséget tehát nekik kell(ett volna) vállalniuk tetteikért.

Persze nekünk, később születetteknek is van felelősségünk. Nem felejthetjük el, hogy sok százezernyi egyéni megalkuvásból, irigységből, gyávaságból, rosszindulatból és bűnből állt össze a magyar felelősség a huszadi századi magyar tragédiáért. A holokausztért és Auschwitz-Birkenauért, a hazai németység kitelepítéséért, cigány honfitársaink kítaszítottóságáért, a Rákosi-rendszer bűneiért, a társadalom erkölcsi tartását lassan aláásó kádárizmusért.

A tudományos kutatások már régen bizonyították, hogy az ismeretek hiánya kimutathatóan összefügg az előítéletességgel, a tudásszint emelkedésével az ilyen vélemények száma csökken. Azaz minél többet tud valaki, minél alaposabb ismeretekkel tekint a világra, annál kevésbé fertőzi meg az irracionális gyűlölet, „a meg nem gondolt gondolat”. El kell tehát

mondanunk gyermekeinknek, a következő generációknak, hogy az elmúlt században többször, több értelmetlen ideológia alapján magyarok üldöztek, aláztak, gyilkoltak meg magyarokat. Tegyük meg azért, hogy azok a bizonyos kódolt vagy éppen nagyon is egyértelmű szavak soha többé ne vezethessenek a vagonajtó csapódásához. Akár „zsidókat”, akár „svábokat”, akár „kulákokat”, akár – mint Márai írta a háború után – „laposfülüket” zsúfoltak össze odabent.

* * *

Állunk Auschwitzban és beszédem végén járok:

„A nemzeti emlékezetnek legyen kitörölhetetlen eleme, hogy a holokauszt magyar tragédia, hiszen minden tizedik áldozatát - azaz jóval több mint félmillió magyar zsidót és romát - magyar állampolgárként öltek meg. Soha ne feledjük, hogy a legnagyobb náci megsemmisítő tábor minden harmadik áldozatát a náciknak segédkező magyar kormány parancsára a magyar hatóságok deportálták Magyarországról. Auschwitz-Birkenauban nincsenek sírok, mégis ez a hely történelmünk legnagyobb temetője.”

Horthy és Szálasi, Rákosi és Kádár. Vörösteror és fehérterror, Auschwitz és a Gulág, Gestapo és AVO, zsidótörvények és kuláklisták. Lehet, hogy még meg sem születünk akkor, lehet, hogy még gyerekek voltunk. Akár benne éltünk, akár nem, ez a mi történetünk is.